

Başar Başarır

1970 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Erkek Lisesi'nin ardından Boğaziçi Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümünü bitirdi. Britanya hükümetinin sağladığı bir bursla Londra'ya gitti ve City University Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans yaptı.

Turist rehberliği, dergi yayıncılığı ve televizyon programcılığı alanlarında çalıştı. Çeşitli üniversitelerde iletişim üzerine dersler verdi.

Öykü: *Kent Kitabı* (1992), *Eski Şehrin Ayazı* (1996), *Nedir Hayat* (2000), *Getirin O Günleri Yakalım Bu Öyküleri* (2003), *Çıktığınız Hevesle İniniz* (2004), *Düzenboz* (2012), *Teklifinizle İlgilenmiyorum* (2013), *Bize Umut Gerek* (derleme – 2014), *Havaalanında Satılmayan Kitaplar* (derleme – 2015).

Roman: Yazar uzun süren bu öykücülük döneminin ardından 2017'de *Sibop*, 2021'de *Dolunay İki Gece Sürer* ve 2023'te *Dünyanın Bütün Fıstıkları* adlı üç romanla çıktı okurların karşısına.

İnceleme: Başarır ayrıca madeni paraların Türkiye macerası üzerine *Bozuk Para 1 Lira* (2004) adında bir inceleme kaleme almış ve Kâmran Yüce'nin bütün şiirlerini *Dünyaya Sevgilerle* (2023) başlığı altında toplayan bir çalışmaya imza atmıştır.

Ödüller: Sait Faik Hikâye Armağanı (2004), Yunus Nadi Öykü Ödülü (2014), Yunus Nadi Roman Ödülü (2017).

Fukaranın Ahı
şahane atasözleri defterim
Başar Başarır

İthaki Yayınları - 2767

Editör: *Bilal Acarözmen*
Yayıma Hazırlayan: *Ertuğrul Ogan*
Düzeltili: *Sudenaz Sulu*
Kapak Tasarımı: *Kardelen Akçam*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Hüseyin Aktürk*
1. Baskı, Mayıs 2025, İstanbul

ISBN: 978-605-265-576-4

Sertifika No: 63989

© Başar Başarır, 2025

© İthaki, 2025

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

İthaki™ İthaki Yayıncılık Basın Sanayi ve Ticaret A. Ş.'nin tescilli markasıdır.
Osmanağa Mah. General Asım Gündüz Cad. Ün Er Tan İş Merkezi
35/1 - 38 Kadıköy/İstanbul - Tel: (0216) 541 03 26
editor@ithaki.com.tr – www.ithakiyayin grubu.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6, Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com
Sertifika No: 77699

BAŞAR BAŞARIR

Fukaranın Ahı

şahane atasözleri defterim

*Bu defteri basılacak hâle getirmemde desteğini esirgemeyen,
süreç içinde aile yadigârı hazinelerini dahi cömertçe benimle
paylaşan aziz dostum Mahir Ünsal Eriş'e, dünya ahiret editörüm
Işıl Özgüner'e ve daima yanımda olan, dilime, her türlü iletime
katlanan değerli eşim Deniz Yüce Başarır'a teşekkür ederim.*

*Ayrıca başta Ahmet Vefik Paşa olmak üzere bütün emektarlara,
Kaşgarlı Mahmud'a, İbrahim Şinasi'ye, "vav'lı Türk" adıyla ünlenen
Necip Asım Yazıksız'a ve elbette Ömer Asım Aksoy'a şükran borçluyum.*

Suyundan içtiğimiz çeşmelerin asıl kaynağı onlardır.

babam Vedat Başarır (1936-2017) için...

Sunuş

2025'in şubat ayında Dünya Öykü Günü münasebetiyle yapılan oturumlardan birine konuşmacı sıfatıyla davet edildim. Konu başlığı şöyleydi: "Atasözleri ve Deyimler, Bir Eski Zaman Rüzgârı mı?" Oturumu düzenleyenler, sağ olsunlar, başlığı benim bir röportajda söylediklerimden esinlenerek koymuşlardı. Konuşma sırası gelince atasözlerini nasıl biriktirdiğimi, bilmediğim bir söz duyduğumda nasıl cebime para konmuşçasına sevindiğimi anlattım. Sonra atasözlerini sınıflara ayırdım, aralarında ne gibi farklar gördüğümü açıkladım. Bilenler bilir, mikrofon bulunca kapıldığım o çocuksu coşkuya –yine– mağlup oldum. Attım, tuttum, söyledim. Sıra geldi örneklerle. Önceden hazırladığım farklı türden bir-iki sözü peş peşe cebimden çıkarıp ortaya koydum. Salondaki neşeyi görmeliydiniz! Yıllardır yazı yazarım, iyi kötü davetler alırım, orada burada konuşurum, böyle alkışlandığım hiç vaki olmamıştı.

Oturumun sonunda konuşmacı olarak orada bulunan Adil İzci Hocamız bana teşvik edici sözler söyledi. Elimdeki notları kitap hâline getirmemi tavsiye etti. Dinleyicilerin birkaçından gelen teklifleri de dikkate alarak şahsi atasözü defterimi kamuya açmaya karar verdim. Elinizde tuttuğunuz bu derleme işte o kutlu günün yadigârıdır!

Efendim, ben atasözlerine öteden beri meftunum. Onları pul koleksiyonu yapar gibi toplar, mahzende şarap saklar gibi üzerlerine titrerim. Mümkün olduğunca paylaşırım elbette. Yeri geldikçe söyler,

becerebilirsem yazıya katarım. Çünkü şu kavanoz dipli dünyada paylaştıkça çoğalan çok az meta vardır ki atasözleri onlardan biri, belki de en önde gidenidir. Siz onları söyleyip başkalarına verdikçe onlar yanlarına yenilerini alıp size geri gelirler.

Yanlış anlaşılmasın, bütün atasözlerinin doğru, hikmetli ya da geçerli olduğunu iddia etmiyorum. Hatta pek çoğu eskimiş, hükümleri bozulmuş, maksatları geçersiz kalmıştır. Kötülüğü öven, yanlış savunan, ayrımcı pek çok atasözü de söylenmiştir. Mühim değil, ben hiçbirini ayırmam. Dolaşımda olmasalar da defterime yazarım. Neyse, şimdi buraya girmeyelim, girersek çıkamayız. Konuyu ileriki sayfalarda etraflıca ele alacağım. Şu kadarını söyleyeyim: Söz varlıkları yanlış şeyler söyleseler de kıymetlidir. Kim olduğumuzu, nereden gelip nereye gittiğimizi gösterirler. Ayrıca doğru ve yanlış ikiliği değişkendir. Çağa, döneme göre salınır durur. Bu pilav çok su kaldırır, uzatmadan söyleyeyim: Ben bu derlemede tamamen kafama göre takıldım. Defterime düştüğüm notlar sadece ve sadece şahsımı bağlar. Genel geçer olduklarını iddia etmem, edemem. Anlattığım bizzat başımdan geçmiş, kişisel bir maceradır, o kadar. Gerçi hangi yazı, yazarın şahsından ayrı tutulabilir? Ayrıca ne demiş atalar?

“İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez, tatlı dilinden başka nesi var?”

Hakikaten öyle. Bana sorarsanız bu topraklardan çıkma en büyük değer, ortak üretimlerimizin en şahanesi olan dilimizdir. Türkçedir. Gelgelelim ben bir dilbilimci değilim. Atasözlerine asla akademik kaygılarla yaklaşmıyorum. İddiam ne tarih ne dilbilim ne de sözlükçülük üzerine. Bakış açım edebiyatın sermaye sınırıyla çizili. Dilimizi seviyorum. Eski hazineleri bulup üzerine bugünün yeniliklerini eklemeye tutkuluyum. Çorbada tuzum olsun, o bana yeter.

Çorba deyince, bu çalışmanın biraz çorbaya benzediği doğrudur. Evvela elinizde tuttuğunuz nesneye neden kitap yerine “defter” diyorum, kestirmeden izah edeyim. Kabul edelim ki bu tam mânâsıyla telif bir eser sayılamaz. Atasözlerini, yeni uydurduğum bir-iki istisna dışında, ben söylemiş değilim. Daha ziyade bir seçki, bir derlemedir

yaptığım. Sevdığım, beğendiğim lezzetleri sizinle paylaşmak istedim. Hepsi bu.

Sağ sayfalarda seçtiğim, beğendiğim, beğenmesem dahi bir vesileyle mühim bulduğum atasözlerini okuyacaksınız. Sol sayfalardaysa bu sözlerin bana nasıl geldiğini, neyi çağrıştırdıklarını not ettim. Gerçek defterim elbette çok daha kalın. Arasından ilk ağızda bunları seçebildim, seçerken de epey zorlandım. Belki devamı gelir diye, bazısını kenara ayırdım.

Elinizdekini okurken sizden ricam mutfak sırlarını not aldığım tarif defterime göz gezdirdiğinizi düşünmeniz ve daha fazla bir şey beklememenizdir.

Hem sizce nedir bir kitabı bir defterden ayıran şey?

Ya da bu ikisinin arasında esaslı bir fark var mıdır?

Atasözleri manidardır, estetikdir, iyisiyle kötüsüyle yadigârdır. Yükte hafif, pahada ağırdır. Az ses çıkarıp çok şey söyler. Sıklıkla şiirlidir, uyaklıdır. Bazen rediflidir, öbekleri tekrar eder. Çoğu söz aynı şarkının farklı güftesi gibidir, ritim tutar. Tatlıdır kısacası. Çok acı bir gerçeği dillendirirken bile tatlıdır.

Kimileri gerçeküstüdür. Baltayı fare kapar, ipe un serilir, armut ağacı elma verir. Kedilerin kanadı çıktığı bile olur. Rengârenk masallar anlatır bize. Bazen bilmece gibidir, mânâyı karnında saklar. Bazen kabadır, kitabı ortasından okur. Doğrucudur. Yeri geldiğinde acımasız hatta vahşidir. Hepsinden önemlisi dayanıklıdır, zamana meydan okur. Eskimiş olanı, hayatla tutuştuğu iddiayı tamamen kaybedeni de vardır elbet. Öylelerinin barındırdığı çürük çarık önyargılar ayrımcıdır. “Olmaz olsun böyle ata,” dedirtir bugünün anlayışıyla yaklaşıma.

Ben yıllar içinde her türlüünü biriktirdim, deftere geçirdim. En saçma sözün bile işime yarayacağını düşündüm. Çünkü sanatımızda söylenmemiş bir kural vardır; yazarın akıllısı aklına gelen muzır şeyleri kurgudaki zayıf karaktere söyletir.

Ayrıca atasözleri anonimdir. Kimsenin malı değil, herkesin sözüdür onlar. İsviçre çakısı gibi imdada yetişirler. Sıkışınca başvurursunuz, kimse size telif soramaz. Velhasıl atasözü yürük bir at, sırtına bindin mi hızlı gider, uzakları yakın eder – arkasındakiler de seyrek düşer.

Nereden icap etti şimdi bu bahis, demesinler diye diye malzeme-yi överek başladım, bakın nerelere kadar geldim. Bu girizgâh bence yeter. Şimdilik duralım. Açalım ilk sayfasını, görelim defterin aynasında neler yazıyor...

**söz biliyorsan söyle, ibret alsınlar
bilmiyorsan sus, adam sansınlar**

Atasözleri bahsini şahsi bir mesele hâline getirmemin pek çok farklı sebebi var. Biraz bunlardan bahsedeyim ki belki neden bu kadar gıcunduğum anlaşılır.

Evvela başımdaki büyük bela, şu yazma sevdası. Kendini yazarak ifade eden kişinin işe başlamadan önce, yani yazmaya oturmadan evvel hislere, düşüncelere sahip olması beklenir. Öyle ya, yazının kaynağı insanın içinde değilse ne yazacaktır? Sonraki aşama içinizde tuttuklarınızı kelimelere dökmek, başkalarının da anlayacağı hâle getirmektir. Bunu yaparken de mümkün olan en tatlı yolu, gönle ve göze en hoş görünecek biçimi ararsınız. İşte bu aşamada imdadınıza önce deyimler, istiareler, alegoriler yetişir. Sonra da atasözleri gelir. En azından benim için bu böyle, başkasını bilemem.

Kırk senedir eli kalem tutan orta karar yazı heveslisi olarak edep vadisinin yollarında öğrendiğim küçük bir sırrı paylaşayım sizinle. Dünyanın bütün dillerinde, söylenen her kelimenin bir anlamı var. Ancak tersi doğru değil. Her anlamın bir kelimesi yok. Varsa da henüz söylenmemiş olduğu için orası bize karanlık. Bundan dolayıdır ki yazar bazen içindeki mânâyı verebilecek kelimeyi bulamaz. Söz biter. O vakit yardımına tamlamalar, eğretilmeler, hatta upuzun bir cümle, bazen sipsivri bir ünlem, bazen de tam teşekkürlü bir sessizlik koşar. Aşk olsun doğrusunu seçebilene!

Hayatta olduğu gibi yazarken de her şey bir ölçü meselesidir (Tanpınar andı bizi herhalde.) İşte bu dolambaçlı, sıkıntılı yolun, yazma uğraşının en hakiki eğlencesi benim için daima atasözleri oldu. Çünkü Kepirtepe Köy Enstitüsü mezunu rahmetli ilkokul öğretmeni Vedat Başarır'ın da dediği gibi:

lafın iyisi
şakayla oturur

Anlaşıldı sanırım, atasözlerini bu kadar kafaya takmamın ikinci sebebi de pek sevgili beybabam. Rahmetli, kolay insan değildi doğrusu. Lakin müthiş lafları vardı. Bunların bir kısmını o berhayatken not ettim. Öykülerde, romanlarda filan yazdım. İtiraf etmeliyim ki kayda aldığım bu sözlerin ekseriyetini sonradan eski sözlüklerde, derleme kitaplarda gördüğümde çenem göbeğime düştü. Hayretler içinde kaldım. Çünkü o güne kadar sevgili babacığımın o müthiş lafları asla başkasından duyup öğrenmediğine, tamamını o kalın gövdesinin güney kısmından bizzat uydurduğuna kani idim. Meğer öyle değilmiş. Bilerek söylüyormuş adam.

Dünyaya dille tutunan her fani gibi babam da beğendiği sözleri zihninin derinliklerine hapseder, fırsatını bulduğunda –bir önceki sayfada söylendiği gibi– şakayla karışık taşı gediğine oturtuverirdi. Bu cümleden olmak üzere bana sünnetimde verdiği, muhtemelen o sıradaki tarifsiz travmamdan dolayı ömrüm boyunca unutamadığım bir ders dahi vardır. Defterin ileriki bölümlerinde onu da bulacaksınız.

Ama gelin önce atasözleri denen mefhumu şöyle efradını cami, ağyarını mani irdeleyelim. Müsaadenizle tanım neyin vermeyeceğim. Onu zaten bu küçük defteri okuyup bitirdiğinizde siz bizzat yapacaksınız. Benim için ne oldukları değil, neye yaradıklarıdır önemli olan. Hatta en önemli özellikleri paradoksal biçimde hemen hiçbir işe yaramamalarıdır. Evet, işte söylüyorum: Benim o çok beğendiğim, yere göğe koyamadığım atasözleri genellikle fonksiyonel değildir. Faydasızdır. Şunları düşünün: Ak akçe kara gün içindir. Sakla samanı gelir zamanı. Damlaya damlaya göl olur. Bakarsan bağ, bakmazsan dağ. Bu sözlerle kulak verip tasarrufa, mesaiye girişen gördünüz mü hiç?

Hayır, atasözleri böyle işlere yaramaz. Peki neye yarar? En birincisi buraya yazıyorum: Onlar birer temennidir. Dua mahiyetinde söylenir. Tıpkı şu yandaki gibi.

fukaranın ahı
tahtından indirir şahı

Tamam, duayı anladık. Temenni de belli bir şey. Peki bu kadar mı? Elbette değil.

Bir kere o kadar basit olması eşyanın tabiatına aykırıdır. Düşünsenize, bazıları bin yıldır dilimize pelesenk olmuş bu kalıplar böylesine uzun süreler ayakta kalıp, yüzyıllara tur üstüne tur bindirebiliyorsa vardır mutlaka başka hikmeti. Var, var.

İşte size ikinci sebep:

Atasözleri güzeldir. Hoşa gider. Bu meyanda söylemesi, hele doğru yerde söylemesi bir nevi tuluata girer. Kesinlikle marifet sayılır. Böyle hoş bir sözü tam da yerli yerince söyleyene cemiyet içinde imrenilir. Ne de olsa marifet iltifata tabidir! “Ağzından bal akıyor” denir. “Dili güllü” denir. “Sohbeti tatlı” denir (Bunlar da ne şahane deyimlerdir ya). Hatta keramet bulaşır diye yanına oturmak istenir. Sonra muhabbet uzar. Laf lafı açar, laf da kutuyu açar. Buradaki kutu genellikle sigara kutusudur. İkramlar gelir, çaylar söylenir falan.

Cemiyet içinde güzel söz söyleyen, sadece o sözü söylemekle bile bir şey yapmış, affedersiniz, bir halt işlemiş kabul edilir. Etrafından iltifat görür. Tıpkı marifet işleyen çocuklar gibi ödüllendirilir. Eh söyleyenin de gözü parlar. Her daim tetiktedir, fırsat kollar. Hafızasında taze bir söz, yumurtlayacak başka bir mesel arar.

Yani efendim, ekseriyetle atasözlerinin anılmasının maksadı dil-bazlık ederek sanat sergilemek, bu vasıtaıyla da muhabbeti güzelleştirmektir. Çünkü, her ne kadar yan sayfada çok hoş bir itiraz dursa da zarif sözler daima ağzımızın tadıdır.

**bal bal demekle
ağız tatlı olmaz**

Atasözü kuş gibidir, iki kanadı olur. Evet, bir kanadında kolayca kavranabilen, açık, net, neredeyse tartışmasız bir anlam taşır. Herkes onu görür, anlar, alıp cebine koyar. Ancak asıl hazine kuşun öbür kanadında saklıdır. Beni en çok düşündüren de hep bu doğrudan söylenmeyen, ima edilenler olmuştur.

Sadece söylediklerini söylemekle yetinmeyen, gizli mânâlar, ikinci anlamlar içeren pek çok atasözü vardır. Bunlar efsunlu bahçeler gibidir. O bahçeye girip gönlünüze ferahlık veren masum bir yürüyüş yaparsınız. Sonra gidip kalın bir ağaç gövdesine yaslanıp dinlenmek istersiniz. Gözleriniz kapanıp, içiniz geçmek üzereyken fark edersiniz ki yaslandığınız ağaç aslında ağaç değildir. O tanıdık gövde bir devanasına dönüşür, kalın kabuklu dallar gövdenizi kavrayan kıllı kollar olur.

Misal şu yandaki. Bu sözü hemen hepimiz biliriz. İlk bakışta züğürt tesellisine benzer. Tekrar eden, rutine binen her şeyin cazibesini yitirdiğini söyler gibidir. Peki ya bize başka bir şey anlatmak istiyorsa? Ya konu yemek değilse? Ya insan ilişkilerinden, sevgililikten, örneğin monogamiden söz açıyorsa? Yakışıklı kocasından bıkmış bir kadının yakınmasıysa?

Böylesi savlar ilk bakışta anlaşılmaz. Derin mânâlarının kokusu sonradan, üzerine düşündükçe çıkar. Ve genellikle bu ikinci anlamlar, içerdikleri tehlikeli yargılardan dolayı tartışmalı kalır. Kimi şöyle der, kimi böyle. Onları güzel yapan da içerdikleri bu belirsizliktir. Atasözleri bu tatlı belirsizliği yaratırken bazen edebiyattan söz sanatları ödünç alır. Nasıl mı? Bir kelimeyi gündelik anlamı dışında kullanarak... Örneğin “dil” dediğinde hepimiz ağzımızın içindekini anlarız, oysa divan edebiyatında şair “dil” dediğinde yürekten bahseder. Böyle mazmunlar bazen atasözlerine de sızar.

her gün
baklava börek yense bıkılır

Ata dediğin öğüt vermese olmaz. Bu yüzden atasözü karnında hep bir tembih taşır. Bu öğütler, tembihler genellikle aydede gibi ortadadır. Bazen de söze içkindir, gizlenmiştir. Ama çıplak göze görünmese de kıyısından köşesinden hissedersiniz. Çünkü insanlar söyledikleri kadar söylemedikleriyle de anlaşılır.

Altını çizmeden geçmeyeyim, bizim yazı işinde söylemeden anlatmak en birinci marifet sayılır. En azından benim gözümde öyledir. Pat pat söylemekle değil, belli bir düşünceye uygun davranmakla kendini ifade eder karakter.

İşin batını kısmını atlayıp tekrar zahiri dünyaya gelirsek... Atasözlerinde rastladığımız öğütler, tembihler genellikle kimsenin umurunda değildir, bunu daha önce söylemişim. Zaten hayat da edebiyat da bize göstermiştir ki iyilik daima kazanmaz, kötüler cezasını bulmaz. Mutlu son dediğin sadece Hollywood yapımlarında karşımıza çıkar. Peki nedendir bu ısrar? Kimsenin ipinde olmayacak ahkâmı kesmenin, dinlenmeyen öğütler vermenin faydası ne olabilir?

Nasihat bile aslında temenniyle, duayla karışiktır. Yani bir işin sonu kesin şöyle olacağı için değil de öyle olması istendiği için ortaya konur bu yargılar. “Bir şeyi kırk defa söylersen olur” kafası diyelim. Böyle bakınca atalarımızın bize ilettiği kurallar, tembihler, nasihatler, hepsi birden basbayağı zügürt tesellisine dönüşüyor. Olsun. İdeal bir dünyanın hayali bile güzel. İşlerin düzgün gitme, insanların iyi olma ihtimalini severiz biz. Hem şu yandaki lafın inceliğine bakar mısınız yahu? Doğru eğri ikiliği nasıl da odundan alınıp insana taşınmış, metafor olmuş (Metafor kelimesi Yunanca “aktarma, taşınma” kökünden gelir).

Bu yüzden hastasıyım şu atasözlerinin.

sen doğru dur
eğri belasını bulur